

Beockie Teby a Bliski Wschód.

W poszukiwaniu genezy wybranych treści mitycznych

Streszczenie

Niniejsza rozprawa, poświęcona bliskowschodnim wpływom na kulturę starożytnej Grecji, koncentruje się na zagadnieniach związanych z mitologią. Przedmiotem prezentowanych badań są podania dotyczące beockich Teb, zawierające postaci, które wykazują silne więzi z tym miastem – Kadmosa (jego założyciela), Heraklesa (który się tam urodził), Ogygesa (sprawującego niegdyś nad Tebami władzę) oraz Edypa (który uwolnił Tebańczyków od terroryzującej ich Sfingi). Pod względem geograficznym studia nad genezą analizowanych treści mitycznych rozciągają się od Hellady przez Azję Mniejszą i Syro-Palestynę aż do Egiptu i Mezopotamii.

Odnalezienie anatolijskich paraleli stanowi główny kierunek analizy dotyczącej tebańskiej etiologii, w której występuje postać Kadmosa. Wątek walki z wężem, prowadzący do założenia miasta przez tego bohatera i jego zaślubin z boginią Harmonią, został zbadany pod kątem podobieństwa do hetyckiego tekstu zwanego *Mitem o Illujance*. Inne zaś aspekty tradycji o powstaniu Teb za sprawą Kadmosa wykazują paralele z hetyckimi zwyczajami takimi jak obrzędy towarzyszące aktom budowlanym czy zasady zawierania związków małżeńskich. W efekcie – m.in. w wyniku rozważań etymologicznych nad imieniem Kadmosa – nie udało się potwierdzić hipotez o fenickich źródłach postaci założyciela Teb.

Syro-palestyńskie pośrednictwo okazało się z kolei prawdopodobne w przypadku transmisji mezopotamskich wzorców, które są dostrzegalne w treściach związanych z Heraklesem. Porównanie prac tebańskiego herosa z dokonaniem sumeryjskiego bóstwa Ninurty wskazuje na zależność tradycji greckiej od treści sumeryjskich. Jednocześnie dociekania odnośnie genezy greckiej nazwy Słupów Heraklesa prowadzą do rozważenia powiązań tego bohatera z mezopotamskim bogiem Errakalem, którego wiele łączy nie tylko z Ninurtą, ale także z różnymi bliskowschodnimi bogami burzy. Biorąc to pod uwagę i uwzględniając kolejne przesłanki, można dojść do wniosku, że na terenie Syro-Palestyny idee mezopotamskie dotyczące Ninurty i Errakala zostały przez miejscową ludność dostosowane do

mitologii otaczającej lokalnego boga burzy, a w następstwie – być może przez Fenicjan – przekazane Grekom.

Również paralele między grecką tradycją wokół króla Ogygesa, który u zarania dziejów panował nad Tebami w czasie potopu, a dziełami literatury bliskowschodniej, zawierającymi opowieści o kataklizmie stanowiącym zagrożenie dla przetrwania gatunku ludzkiego, są dość wymowne. Wbrew oczekiwaniom dostępne źródła tekstowe wskazują jednak na to, że podania o klęsce żywiołowej za czasów Ogygesa więcej aniżeli mezopotamskim prawzorem zawdzięczają greckiej tradycji dotyczącej Deukaliona. To bowiem przede wszystkim związek tej postaci z potopem ukształtował się pod wpływem bliskowschodnim, przy czym decydujący impuls dla połączenia jej z powodzią mógł pochodzić z terenów Syro-Palestyny.

Natomiast w przypadku konfrontacji Edypa ze Sfingą badania, mające na celu ustalenie przyczyny pojawienia się tego potwora w cyklu tebańskim, sugerują, że pod tym względem tradycja grecka ma swoje źródła w kulturze egipskiej. Niemniej jednak niektóre cechy nawiedzającego Tebańczyków potwora zdają się wywodzić z wierzeń mieszkańców Mezopotamii. Prawdopodobnie więc Grecy przejęli pewne aspekty związane ze stworzeniami hybrydalnymi, które do dziś nazywamy sfinksami, w wyniku transmisji egipskich i mezopotamskich wzorców przebiegającej przez Syro-Palestynę, gdzie zostały one ze sobą połączone jeszcze zanim trafiły do Hellady.

Prześledzenie rozwoju wskazanych greckich treści dotyczących Teb pod kątem ich bliskowschodniego pochodzenia uwydatniło kompleksowość tego zjawiska: wpływ na mitologię grecką wywarli przedstawiciele wielu obcych kultur, w sposób zarówno bezpośredni, jak i pośredni, na przestrzeni kilku wieków oraz w różnych okolicznościach. Do procesów, skutkujących przyjęciem obcych treści przez Greków, dochodziło zatem najpewniej w sposób ciągły. Możemy się jednak spodziewać, że sprzyjające temu warunki powstały w ścisłym związku z konsekwencjami upadku cywilizacji mykeńskiej u schyłku późnej epoki brązu.